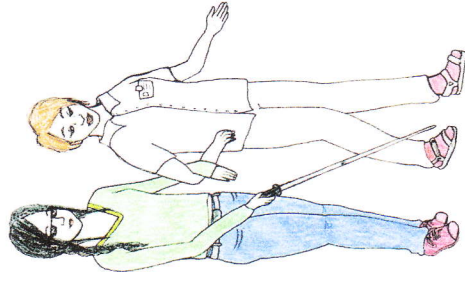

KIRJALLISUUS:

- Elämysten poluilla 1999. Suomen hammaslääkärilehti 13, 677.
- Hännikäinen & Österlund 2002. Näkövammaiset oppilaat yleisopetuksessa. Teoksessa Ikonen, O, Juvonen, J, Ojala, T. (Toim.) Kohtaamisia koulupolulla 2002. Keuruu: PS- kustannus.
- Keto, Leena. 1999. Näkövammaisuus. Teoksessa Leena Keto & Hanna-Sofia Poussu-
- Olli (toim.) Näkövammaisuus: perustietoa näkövammaisuudesta, näkövammaisten opetuksesta ja kuntoutuksesta. Turun yliopisto.
- Ojamo, M. 2008. Näkövammarekisterivuosisikirja 2008. Helsinki. Oy Trio-offset Ab.
- Pasila, B. 2002. Potilasopetus silmätäitä sairastavan aikuispotilaan hallinnan edistäjänä. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu- tutkielma.
- Paulin, S-H. 2009. Näkö- tai kuulovammaisen kaipaa yksilöllistä palvelua. Apteekkarilehti 1-2, 38-39.
- Rudanko, S.-L. & Leinonen, M. 2001. Näkövammaisten kuntoutus, apuvälineet ja sosiaalitoimi. Helsinki: Kandaattikustannus oy.
- Takala, M & Kontu, E. 2006. Näkökulmia näkövammaisten opetukseen. Juva: WS Bookwell oy.
- Verhe, I. 1996. Selkeä ympäristö : näkövammaisille soveltuvan toimintaympäristön suunnittelu. Helsinki. Rakennusalan Kustantajat RAK : Näkövammaisten keskusliitto.

Tekijä: Tanja Lehmusahde. Oulun seudun ammattikorkeakoulu, suun terveydenhuollon koulutusohjelma
Kuvittaja: Taina Juusola

NÄKÖVAMMAINEN
SUUHYGIENISTIN
ASIAKKAANA

1. NÄKÖVAMMAISUUS OSANA ELÄMÄÄ.....	5
2. NÄKÖVAMMAINEN VASTAANOTOLLA.....	8
2.1 Näkövammaisen kohtaaminen.....	9
2.2 Kotihoidonohjaus.....	15

LUKIJALLE:

Näkövammainen on henkilö, jolla näkökyvyn heikentyminen aiheuttaa huomattavaa haittaa päivittäisissä toiminnoissa. Jos näkö voidaan korjata normaalisti silmälasilla, kyseessä ei ole näkövamma. Näkövammaisen voi tarkoittaa lievästi heikkonäköisiä tai täysin sokeaa. Näkövammaisista 80% on heikkonäköisiä ja 20% sokeita.

Täydellinen sokeus on harvinaista. Sokeat voivat nähdä valon ja jopa hahmoja. Toiminnallisesti sokeaksi kutsutaan henkilöä, joka on menettänyt suuntausnäön vieraassa ympäristössä sekä lukunäön, mutta saattaa pystyä lukemaan lukutelevision avulla. Näkövamma jaetaan viiteen luokkaan. Luokkaan 1 kuuluvat lievästi heikkonäköiset. Heillä toiminta on lähes normaalia apuvälineiden avulla. Luokkaan 2 kuuluvat vaikeasti heikkonäköiset, joilla näön käyttö on mahdollista erityisapuvälineiden avulla, mutta näkö ei ole normaalin veroinen. Luokkaan 3 kuuluvat syvästi heikkonäköiset. Heillä liikkuminen näön avulla tuottaa suurin vaikeuksia ja muiden aistien apu on tarpeen. Luokkaan 4 kuuluvat lähes sokeat, joilla toiminta tapahtuu pelkästään muiden aistien avulla. Luokkaan 5 kuuluvat sokeat, joilla ei ole valontajua. Heillä toiminta tapahtuu pelkästään muiden aistien avulla.

Vuonna 2009 Suomessa oli 80 0000 näkövammaista. Näkövammaisista 70 000 on ikääntyneitä, heidän suun terveydenhoitonsa on tärkeää terveyden ylläpitämiseksi. Kun ikääntyvien määrä väestössä kasvaa, myös suuhygienistin vastaanotolla käyvien näkövammaisten määrän arvioidaan lisääntyvän.

Oppaan tarkoituksena on auttaa suuhygienistejä tiedostamaan näkövammaan liittyviä erityispiirteitä, jotka on hyvä ottaa huomioon suun terveydenhoidotyössä.

1 NÄKÖVAMMAISUUS OSANA ELÄMÄÄ

Ihmisen toimintakykyyn keskeisesti vaikuttava tekijä on näkeminen, se mahdollistaa yhteyden ympäröivään maailmaan. Erityisesti ikääntyneillä ihmisillä näkökyvyn alentuminen voi aiheuttaa yksión ajautumista erilleen ympäristöstään ja avun tarpeen lisääntymistä

Näkövammaisuus vaikeuttaa liikkumista ja asioimista, koska näkövammaisen ei pysty hahmottamaan ympäristöään, arvioimaan etäisyyksiä tai havaitsemaan tasoeroja.

Sosiaalinen kanssakäyminen on haasteellista ja ihmisten kanssa kommunikointi voi olla vaikeaa, koska näkövammaiset:

- Eivät kykene tunnistamaan ihmisiä ulkonäön perusteella
- Heillä on vaikea havaita ilmeitä ja eleitä
- He eivät kykene luomaan katsekontaktia

Heikkonäköisyyden ominaispiirteitä ovat myös:

- Puutteellinen värinäkö
- Hämäräsokeus
- Häikäistyminen
- Puutteellinen näkökenttä
- Sopeutumattomuus valaistustason muutoksiin

Näkövammat aiheuttavat kompastumisen, putoamisen sekä törmäämisen vaaran. Vastaanoton suunnittelussa tulisi huomioida myös näkövammaisen turvallinen liikkuminen. Portaita liikkumisen turvallisuutta voidaan lisätä seuraavin keinoin:

- Erotetaan portaiden ensimmäinen ja viimeinen askelma muusta lattiasta selvällä värikontrastilla, jolloin heikkonäköinen havaitsee portaat paremmin.
- Portaiden alkamisesta voidaan viestiä materiaalierolla
- Portaita tulisi olla hyvä valaistus, joka ei häikäise
- Turvallisuutta lisää myös portaiden muotoa noudattava kaide.

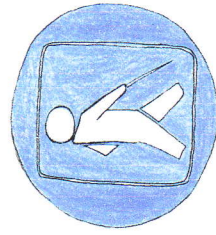
Heikkonäköisten liikkumisen ohjaamisessa materiaalien käyttöä on hyvä vaihtoehto. Valkoisen kepin käyttäjän turvallista liikkumista edistävät kepillä tai jalalla tunnistettavat pintamateriaalien erot. Valkoinen keppi toimii tuntoaistin apuna näkövammaisen tutkiessa ympäristöään. Vastaatolla paikallaan pysyvä matto tai laatoitus voi ohjata kulkureitin ovelta ajanvarauspisteeseen. On myös tärkeää, ettei kulkureiteillä ole ylimääräisiä esteitä.

Näkövammaisen tiedonsaantia vaikeuttavat opasteet ja kyltit, joiden suunnittelussa ei ole otettu huomioon näkövammaisia. Opasteiden lukemista voidaan helpottaa useilla keinoilla:

- Sijoitetaan opasteet niin, että ne löytyvät hyvin
- Sijoitetaan kyltit katseen korkeudelle
- Nimikyltti tulisi sijoittaa oven viereen, ovenkahvan puolelle, jotta näkövammaisinkin löytää sen helposti
- Kylteissä tulisi olla riittävän isot kirjaimet ja niiden tulisi muodostaa selvä kontrasti taustaa vasten.
- Kirjainten olisi hyvä olla koholla, jotta niitä voi tunnustella
- Opasteet tulisi valaista, niin ettei niiden pinta kiillä tai häikäise

2 NÄKÖVAMMAINEN VASTAANOTOLLA

Näkövammaisen voi tunnistaa esimerkiksi valkoisesta kävelykepeistä tai näkövammamerkistä (kuva 1.) Näkövammaismerkki on sinivalkoinen rintanappi tai tarra, jonka voi kiinnittää laukkuun. Rintanapin tarkoitus on viestittää, että henkilö ottaa mielellään avun vastaan esimerkiksi tien ylityksessä. Näkövammaisella voi olla apunaan henkilökohtainenavustaja tai opaskoira. Opaskoira opastaa sokeaa henkilöä löytämään oikean ja turvallisen kulkureitin sekä auttaa väsitämään tiellä olevat esteet. Kaikki näkövammaiset eivät tarvitse avustajaa. Kun asiakkaana on näkövammaisen, poikkeaa hoitotilanne jonkin verran tavallisesta ja hoitotapahtuma olisikin hyvä suunnitella etukäteen.

Kuva 1. Näkövammaismerkki.

2.1 Näkövammaisen kohtaaminen

Kun näkövammaisen saapuu vastaanotolle asiakkaaksi, on tärkeää, että hänen yksilölliset tarpeensa otetaan huomioon, jotta hoitotilanteesta tulee positiivinen kokemus.

Kun näkövammaisen saapuu vastaanotolle, häntä tervehtiään sanoin, eikä kättä heilauttamalla tai nyökkäämällä. On myös kohteliasta esitellä itsensä tavatessa, jotta hän tietää, kuka häntä puhuttelee.

Näkövammaista tulisi myös puhutella nimitä, jotta hän voi olla varma, että hänelle puhutaan. Samalla voi myös koskettaa häntä olkapäälle.

Odotustilassa vastaanottovirkailija voi kysyä näkövammaiselta

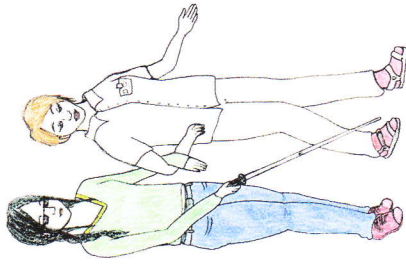
kohteliaasti tarvitseeko hän apua. Hän voi auttaa näkövammaisen

istumaan tarvittaessa. Mikäli näkövammaisella on opaskoira mukanaan, tulee muistaa, ettei opaskoira saa häiritä, kun hän on opastustehtävässä.

Kun näkövammaisen asiakas kutsutaan hoituhuoneeseen, tulee varmistaa, että hän pääsee sinne turvallisesti. Jos näkövammaisen kutsutaan hoituhuoneeseen pelkän nimen avulla, on hänellä vaikeaa suunnistautua kutsujan luokse.

- Kysy kohteliaasti, tarvitseeko asiakas apua hoituhuoneeseen kulkemisessa. Jos asiakas pyytää apua, tulee hänet saattaa hoituhuoneeseen.
- Hyvä keino on tarjota näkövammaiselle käsivarsi, josta hän voi ottaa kiinni. Näin syntyy kontakti yhteiskäyttä käyttäen. (kuva 2.)
- Opastusviestien välittäminen ja havaitseminen on helppoa, kun ote on jäntevä. Opastajan tulisi kulkea puoli askelta näkövammaisen edellä.
- Jos näkövammaisen on lapsi, tulee tarjota sormi tai ranne, josta hän voi ottaa kiinni
- Näkövammaista opastaessa hoituhuoneeseen, tulee myös huolehtia, että esteet ja kulmat kierretään tarpeeksi kaukaa ja että opastus on turvallista.
- Jos asiakkaalla on opaskoira mukanaan, tulee sekin ottaa hoituhuoneeseen

Hoituhuoneessa tulee huolehtia, että asiakas pääsee hoitotuoliin helposti ja turvallisesti. Asiakkaan voi saattaa hoitotuoliin aluksi kuvailemalla, missä hoitotuoli on. Opastus on hyvä tehdä täsmällisillä ilmauksilla, kuten oikealla tai vasemmalla. Jos käyttää esimerkiksi sanaa ”tuolla”, on hänen hankala tietää, mitä sanalla tarkoitetaan. Tämän jälkeen näkövammaisen käsi tulisi asettaa hoitotuolin reunalle, jolloin asiakkaan on helppo hahmottaa, missä tuoli on ja istuutua. Näkövammaista ei ohjata takaperin istumaan.

Kuva 2. Suuhygienisti voi saattaa näkövammaisen hoituhuoneeseen.

Hoidon aikana on tärkeää, että näkövammaisella on turvallinen olo. Turvallisuuden tunnetta lisää:

- Kun asiakkaalle kerrotaan ja kuvaillaan hoidon kulku ja lisäksi hoidon aikana kerrotaan tarkasti, mitä seuraavaksi tehdään
- Kun kerrotaan tuolin laskemisesta makuuasentoon ja kun sen asentoa muutetaan.
- Kun kerrotaan, mitä instrumentteja ja tarvikkeita hoidon aikana käytetään. Havainnointia auttaa myös huomattavasti, jos näkövammaisen saa tunnustella ympäristöään ja eri välineitä.
- Kun kerrotaan, mikä ääni kuuluu millekin laitteelle.

Koska näkövammaisen ei näe, on hän tottunut käyttämään muita aisteja havainnoidakseen ympäristöä. Tämän vuoksi muut aistit voivat olla hyvinkin korostuneita. Kuuloaisti voi olla hyvinkin herkkä, minkä vuoksi tulisi huolehtia, että hammashoitotilanne on rauhallinen ja hiljainen. Tämän vuoksi asiakkaalta voi myös kysyä, miten hän kokee ultraäänilaitteen käytöstä tulevan korkean äänen.

Mikäli näkövammaisen luota poistutaan hoitotilanteen aikana, tulee siitä kertoa hänelle, jotta hän tietää jäävänsä yksin. Hoidon päätyttyä tulee huolehtia, että näkövammaisen pääsee turvallisesti pois tuolista. Lisäksi on kohteliasta tarjota apua odotushuoneeseen kulkemisessa, mikäli asiakas tarvitsi apua myös tullessaan.

Hoitotilanteessa näkövammaisen lapsen kanssa tulee toimia samalla tavoin kuin aikuisenkin kanssa. Tosin lapsen hoitamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota, sillä oudot tilanteet voivat olla lapsesta pelottavia. Jos vanhemmat ovat mukana, on hyvä kertoa lapselle, missä vanhemmat ovat. Lapselle tulisi puhua hoidon aikana mahdollisimman paljon ja kertoa etukäteen, jos jotain epämiellyttävää on tulossa.

Hammashoitopelko on lapsilla melko yleistä ja näkövammaisuus voi lisätä pelkoa. Mikäli lapsi on pelokas, tulisi hänen kanssaan tutustua rauhassa hoituhuoneeseen, tunnustelemalla hoitotuolia ja hoitotilanteessa käytettäviä välineitä, kuten peiliä. Myös imuria ja puustista tulevaa ilmaa voi kokeilla lapsen kädelle.

Pelokkaalta lapselta on myös tärkeää kysellä hänen tuntemuksiaan, sillä se osoittaa suuhygienistin välittävän potilaastaan. Erittäin tärkeää on positiivinen palaute, jolla osoitetaan, että lapsen pienikin edistyminen yhteistyössä on huomattu. Hyväksi havaittu keino on myös antaa asiakkaalle mahdollisuus vaikuttamiseen. Voidaan sopia esimerkiksi, että käden nosto merkitsee pahaa makua suussa, jolloin suu huuhdotaan. Yksinkertaisin apukeino lapsen huomion suuntaamiseksi pois hammashoidosta ja mahdollisesta kivun odotuksesta on suuhygienistin hoidon aikainen puhuminen. Apuna voi käyttää myös satu- ja musiikkiasetteja. Kuulokkeiden käytössä on se etu, että joitakin potilaita huolestuttavat kovat äänet vaimenevat.

2.2 Kotihoidonohjaus

Kotihoidonohjaus tulisi suunnitella huolellisesti. Näkövammaisen ohjaamisessa tulee keskittyä suullisen ohjauksen laatuun. Näkövammasta riippuen kirjallisen ohjeen merkitys muuttuu ja suullisenohjauksen merkitys kasvaa.

Harjaustekniikan kertauksessa hampaat voidaan pestä yhdessä siten, että näkövammaisen pitää kiinni harjasta ja saa näin tuntuman oikeasta tekniikasta. Koska näkövammaisen ei näe, missä harja suussa kulkee, voi häntä kehoittaa harjaamaan niin, että harja tuntuu ikenellä. Näin hampaat tulevat puhtaaksi myös ienrajasta. Myös hammasvälienpuhdistukseen tulisi löytää sopiva väline. Suuhygienistin tulisi kokeilla yhdessä asiakkaan kanssa, mikä olisi hänelle sopivin vaihtoehto. Tavallinen hammaslanka voi olla näkövammaiselle hyvä vaihtoehto, sillä silloin hän voi itse sormin tunnustella, missä hampaiden välit ovat ja säädellä helpommin lankauksessa käytettävää voimaa. Suunhoitovälineitä ja tarvikkeita voi antaa myös näkövammaiselle tunnusteltavaksi, jolloin hän pystyy hahmottamaan, millaisesta välineestä on kysymys. Suun hoitotuotteita suositeltaessa, tulisi tuotteiden nimet kirjoittaa paperille asiakkaalle mukaan, jotta hän voi esimerkiksi apteekissa pyytää kyseistä tuotetta. Potilasohjeen voi antaa mukaan kuunneltavana tai pistekirjoituksena. Lasta ohjattaessa olisi hyvä jos vanhemmatkin olisivat mukana.